

Erdősi Károly

**Magyar könyvtermelés
és világkönyvtermelés**

Budapest : Stephaneum, 1922.

A mi nagy nemzeti gyászunkban legvigasztalóbb gondolataink egyike: a magyar kultúrfölény bizonyossága szomszédaink fölött. Az integritásért való küzdelemben a mi fájdalmas viszonyaink között nem tudok egyelőre hatalmasabb és eredményesebb tevékenységet elképzelni, mint ennek a kultúrfölénynek további fenntartását és biztosítását. Tovább megyek állításomban: ha ezt a kultúrfölényt biztosítjuk, ezzel bizonyos morális értelemben már most is az integrális magyarságot konzerváljuk s előkészítjük az integrális Magyarországnak szellemi alapjait. Ez a kultúrfölény nemcsak a kis Magyarországnak szellemi kincse marad, de közösségében elszakított testvéreink is részesülnek s annak ereje őket is erősíteni, edzeni fogja.

De a kultúrfölényről nem elég tényként beszélni, azt adatszerűen bizonyítani is kell. Engem régóta izgat már a gondolat, hogy e kultúrfölény adatszerű bizonyítására össze kellene minden kulturális tényezőnknek fogni, adataink bőségesen vannak hozzá, akár tudományos téren, akár az oktatásügy terén, iparban, gazdasági téren nagy előnyben állunk, főképp keleti szomszédainkkal szemben, de – úgy gondolom – nem elég csak általánosságokat hangoztatni, hanem úgy barátaink, mint ellenségeink elé bátran kiállhatnánk a számszerű bizonyosságokkal is.

E cél szolgálata volt tulajdonképpen az ösztönző erő jelen összeállításom megalkotásában is. Korántsem mondom, hogy kimerítettem ebben a kérdés egész terjedelmét. Közvetlen szomszédaink közül egyedül Csehszlovákia könyvtermelési adatait tudtuk beszerezni, Jugoszlávia és Románia ily irányú adatai egyelőre még felkutathatlanok.

A »könyv« fogalmát is a legszűkebb körben értelmezem; sem a napisajtó, sem a tudományos és egyéb érdekeket szolgáló folyóiratok viszonylagos összehasonlítására nem terjeszkedhettem ki. Őszintén megvallom, még a legszorosabb értelemben vett »könyvek« összeállításánál sem dicsekedhetem azzal, hogy minden 1913-ban és 1921-ben megjelent magyar könyvet tekintetbe vehettem. Adataimat a magyar könyvkiadók és könyvkereskedők hivatalos közlönyének, a Corvinának összeállítása alapján dolgoztam fel s bizonyára megtörténhetett, hogy néhány oda be nem küldött magánkiadványra nem terjeszkedhettem ki. Ez azonban lényegesen nem változtathat adataimon, mert a Corvina maga is külön rovatban gyűjti és ellenőrzi a megjelent magánkiadványokat.

Előre kell bocsátanom még azt is, hogy könyvtermelésünk bemutatásával nem adhatok kritikai méltatást, csak a bibliográfiai adatokon alapuló ismertetést. A kritikai méltatásnak annyi különböző szempontja van, hogy a magam szerény erőit e feladat megoldására alkalmasnak nem is tarthattam volna, s célomon, magának a könyvtermelésnek ismertetésén is túlmentem volna. Következtetésekkel tehát csak annyiban élek, amennyiben maga a bibliográfiai statisztika erre alkalmat szolgáltat. Az összegyűjtött anyagot azonban – s az a fő, hogy végre ez megvan – a Szent-István-Társulat könyvtárába tettem le s e célból bárkinek szívesen rendelkezésére bocsátom.

Összehasonlításom alapjául azért választottam az 1913-as és 1921-es éveket, mert 1913 még teljesen a béke éve, a termelési viszonyok normálisak s nemcsak a magyar, de általában a világgönyvkiadás – mondhatnók – akkor éri fénykorát. 1921-ben pedig már ismét bizonyos megállapodottságról, legalább is a nyomorúság megállapodottságáról beszélhetünk. A forradalmak zavaró hatásai megszűnnek, a papírszállítás ismét zavartalanul folyik, a könyv iránti érdeklődés biztos jeleként új kiadóvállalatok keletkeznek, az elszakított területekre való szállítás is lehetővé válik, szóval: a könyvkiadásnak nagyobb akadályai nincsenek.

Lássuk tehát először, mit tudott könyvkiadásban produkálni a teljes s mit tud a megcsönkített Magyarország; lássuk azután, hogy a világtermelés szempontjából mint állja meg helyét a magyar kultúra.

I.

Az összehasonlítás első, szembeszökő eredménye fájdalmas eltolódást mutat a mai helyzet hátrányára. Tagadhatatlanul az irodalmi termelés legértékesebb részének kell tartanunk a vallásos és tudományos irodalmat s mind a kettőben 1921-ben visszaesés van 1913-mal szemben. Tizenháromban 133 vallásos (imakönyv és hitbuzgalmi) munka jelent meg, huszonegyben csak 118. A tudományos munkák száma 1913-ban 826 volt, a múlt évben pedig csak 539.

A vallásos irodalom terén mutatkozó csökkenést némiképp magyarázza, sőt aránylagosan ki is küszöböli az a tény, hogy itt főképp imakönyvekről lévén szó, nem annyira az első, mint inkább az ismételt kiadások jönnek tekintetbe s jelenlegi szűk határaink között ismételt kiadásokra kevésbé kerülhetett a sor, ezért a 90 imakönyv közül 1913-ban 39 ismételt kiadás volt, tehát kb. a fele, míg 1921-ben 42 közül csak 6, tehát alig 15%. De magyarázatul szolgál még az a sokak által nem tudott tény is, hogy 1913-ban imakönyvek terén a legproduktívabb tényező éppen egy külföldi érdekltség volt: a cseh Steinbrenner-cég s az most rossz valutánk következtében teljesen elmaradt. Végül azt is tekintetbe kell venni – amivel később külön is foglalkozom –, hogy a magyar könyvtermelésnek igen jelentékeny hányadát a magánkiadók tették ki, s mivel ma csak tökeerős vállalkozások tudnak könyvet kiadni, a magánkiadók lassan leszorulnak. Mindenesetre azonban ez a terület – amint különösen az internacionális összehasonlításban lesz nyilvánvaló – még eléggé felszántatlan s itt nagy feladatok várnak ránk.

Nagyon érdekes megfigyelni a tudományos művek terén mutatkozó eltolódást. Mint említettem, a békeév 826 munkájával szemben az 1921. év 539 munkát tud csak felmutatni, tehát közel negyven százalékos csökkenésről van szó. Csökkent a termelés a jogtudományi, politikai, statisztikai munkák csoportjában 122-ről 71-re, filozófiában 52-ről 21-re, orvostudományokban 67-ről 16-ra, földrajz népismében 21-ről 7-re, gyakorlati tudományokban (kereskedelem, ipar, bányászat, technika) 155-ről 121-re, történelmi tudományokban 91-ről 35-re, szónoklati műveknél 14-ről 3-ra, szociális tudományokban 61-ről 39-re, enciklopédiákban 9-ről 0-ra, rajz, festészet, szobrászati szakmunkákban 16-ról 15-re, s végül törvénykiadások és törvénytudományok 121-ről 80-ra. Van azonban emelkedés is egyes tudományágak termelésében. Így ismételten itt kell felhoznom, bár végösszegben a vallásos munkákhoz számítottam, a hittudományi munkákat, melyekből a termelés 20-ról 28-ra emelkedett. Igen örömdetes eredmény még az irodalom és irodalomtörténeti szakban az emelkedés 34-ről 51-re, a nyelvtudományokban 27-ről 34-re, természettudományokban, matematikában 35-ről 41-re. Idők jele végül, hogy okkult tudományok gyűjtőcímmel a tavalyi évre öt könyvet kellett besoroznunk az 1913-iki egy munkával szemben. Ebben a külföld után indulunk, hol a könyvpiacot seregestül lepik el nap-nap után hasonló munkák. A lipcsei Börsenblatt-ban – mely pedig nem kéthetenként jelenik meg, mint a mi Corvinánk, hanem naponként – nincs jóformán nap, hogy ily irányú új könyv megjelenése ne volna jelezve.

Hogy megértsük e nagy eltolódás okát, vissza kell térnünk arra a már fentebb említett jelenségre, hogy a magyar könyv jelentős része a békében magánkiadásban jelent meg. Akkor ez nem is volt olyan lehetetlen feladat. Szellemi foglalkozásból élők évi jövedelmükből könnyebben áldozhattak egy-két ezer koronát, amibe egy-egy könyv kiadása került, hiszen évi jövedelmüknek alig kellett 10-15%-át e célra feláldozniok. Tavaly már a helyzet egészen más volt. Tanárok még az egyetemi katedrán sem jutottak évente 40-50 ezer koronánál több évi jövedelemhez, viszont csak egy 10 íves munka előállításának költsége sem maradt 60 ezer koronán alól, tehát egy év összes jövedelme sem volt elégséges egy szerényebb keretű munka kiadására! Ezért van az, hogy 1913-ban 640 magánkiadású munka közül 336, tehát több, mint 50% volt tudományos jellegű, míg 1921-ben 552 magánkiadás közül csak 171. Saját tapaszt-

talataimból tudom azt is, hogy számtalan tudományos munka az íróasztal fiókjában várja a kiadást, de a kiadók nagyrésze és főképpen az új kiadók inkább a jobban jövedelmező szépirodalmi munkák kiadására fektetik a fősúlyt. (Pl. a háború óta alakult új kiadóvállalatok közül a Genius 42 könyve közül 8 a tudományos munka, az Ifjúságnál 43 közül 2, a Kulturánál 59 közül 9, Szacellárynál 14 közül 3, Világirodalomnál 26 közül 5; a többi mind szépirodalmi munka.)

A vallásos és tudományos jellegű munkák mellett visszaesés mutatkozik a nép számára írott és népies jellegű munkáknál. Összesen ily irányú munka 1913-ban 301 jelent meg, 1921-ben pedig csak 122. Ezeket a munkákat következőképpen osztályoztam: keresztény és hazafias oktató jellegű volt 1913-ban 6, 1921-ben 8, itt tehát a jelen javára szerény emelkedés van; népoktatási jellegű volt 1913-ban 100, 1921-ben 32; szociáldemokrata irányú volt a békében 12, tavaly 5; végül naptár 1913-ban 183; 1921-ben pedig 77. A naptáraknál mutatkozó csökkentés kultúrszempontról nem jelentőséges, mert egyrészt a naptárak irodalmi szövege legtöbbször minimális, másrészt általános szokás, hogy a kiadók békében azonos szöveggel bocsátottak több naptárt is ki, csak éppen a borítékuk volt más. Szomorú azonban, főképp az oktató jellegű népies irodalom hanyatlása, bár itt meg kell szintén állapítanom, hogy kevésbé a kiadói vállalkozás, mint inkább a fölvevő közegek, tehát maga a nép köréből kikerülő olvasóközönség a hibás. Hihetetlen a magyar nép közönye az írott betűvel szemben. Erre nézve csak egy példát legyen szabad felhoznom. Másfél év előtt a nagyobb kiadók a »Hangya« vezetéke alatt egy »könyv- és képterjesztő szindikátus«-t alapítottak, melynek irányítását a »Faluszövetség« vállalta el s az volt a célja, hogy a nép számára, lehetőleg mindjárt könyvszekrényekkel együtt, könyvtárakat szervezzenek. Bízta a falvakban levő nagy pénzbőségben, a »Hangya« és a »Faluszövetség« nagy tekintélyében s az eredmény a legszerényebb várakozáson is alul maradt. Tudtommal eddig csak két könyvszekrény kelt el s magánosok alig néhányan vásárolták meg a könyvtípusokat.

Szóval a jó könyvnek a nép számára való eljuttatása még mindig nagy probléma, talán – minden nagy pénzbőség ellenére – még nagyobb, mint a háború előtt volt!

Áttérve azon irodalmi munkák felsorolására, amelyekben 1913-mal szemben növekedés van, elsősorban a szépirodalmi műveket kell főlemlítenem. Négy csoportba osztottam a szépirodalmi műveket: regények, elbeszélések, színdarabok, versek csoportjába. A legnagyobb az emelkedés a regényeknél: 1913-ban 109 munka jelent meg, 1921-ben 329, az emelkedés tehát majdnem kétszáz százalék; novella kötet 1913-ban 154 jelent meg, 1921-ben 174; a színdaraboknál esés van; 1913-ban 87 jelent meg, 1921-ben 78; vers pedig a békeévben 69, tavaly 84 jelent meg.

Tulajdonképpen már a háborús évek egyik érdekes tünete volt a szépirodalmi munkák nagyobb térfoglalása. A kiadók évről-évre, amint a háborúba beljebb mentünk, egyre jobban tapasztalták, hogy növekedik a regényolvasók tábora s ezzel együtt természetesen fokozták a termelést is. Akkor a diagnózis az volt, hogy a közönség a jelen nyomorúságai elől szívesen menekül a költészet szebb, színesebb világába, de volt ennek más, realisabb magyarázata is. Határaink lezárása következtében az idegen könyvhöz alig lehetett hozzájutni, a magyar könyv pedig – amire később külön is kitérek – a legolcsóbb »élvezeti árucikk« volt.

A tavalyi évben ez általános szempontokhoz még egy különleges is járult, mely különösen azt magyarázza meg, hogy a termelési túlprodukciónak miért vezetnek elsősorban a fordított munkák. A trianoni békeszerződés egyik rendelkezése alapján ugyanis ez évben kellett a béri nemzetközi kiadói szövetségbe belépni, vagyis ez évben szűnt meg az idegen nyelvű munkák szabad fordításának lehetősége. A kiadók tehát igyekeztek ez alkalmat felhasználni s ez a magyarázata annak, hogy míg 1913-ban csak 106 fordított szépirodalmi munka jelent meg, addig 1921-ben 328, tehát az emelkedés itt is kétszáz percentes. A magyar írók azonban – hála Istennek – legalább ezen az egy téren mégsem szenvedtek rövidséget, mert a békeév 313 eredeti munkájával szemben a tavalyi évben 348 magyar író szépirodalmi munkája jelent meg.

Természetesen, ha kritikai szemüvegen is akarnók vizsgálni a megjelent munkákat, itt talál-
nánk legtöbb selejtezni valót. Bár való az is, hogy éppen a fenti ok, t. i. a tulajdonjog védelmi
határidejének megszigorítása arra ösztönözte a kiadókat, hogy ne annyira a divatos újdön-
ságokat, mint inkább a szépirodalom halhatatlanjainak írásait nyújthassák. Ezért jelentek meg
a tavalyi évben nagyobb számban Dickens, Balzac, Victor Hugo, Freytag, Dosztojevszkij,
Dumas stb. fordítások sokkal nagyobb számban, mint bármely más ezelőtti évben.

Nagyon örvendetes és erről igazán őszinte örömmel számolok be: az *ifjúsági irodalom*
meglepő térfoglalása. 1913-ban 65 ilyen munka jelent meg, 1921-ben pedig 111. Ezek közül
1913-ban meséskönyv volt 6, tavaly 34; serdültebb ifjúság számára elbeszélés akkor 49, most
47 és ismeretterjesztő munka 1913-ban 19, tavaly 30. Az ifjúságé a jövő, egy boldogabb
ifjúságba helyezzük minden reményünket, e tér tehát az, ahol minden új, nemes vállalkozást
örömmel kell üdvözlönnünk.

Amint örvendetes emelkedés van az ifjúsági irodalomban, úgy még inkább örvendetes
általában a *pedagógiai munkák* terén való többtermelésünk. 1913-ban 294 volt ily irányú
könyveink száma, 1921-ben 358, tehát a megcsonkított Magyarország az oktatásügy terén
nemcsak hogy el nem maradt, de – mint később külön is kiemelem – vezető szerepe van a
nagy kultúrnemzetek előtt is. Természetesen a munkák túlsúlya itt az iskolakönyvekre esik,
melyekből 1913-ban 242 jelent meg (147 középiskolai és 95 népiskolai), 1921-ben pedig 349
(216 középiskolai és 113 népiskolai).

Ezek után még csak röviden végzek három kiadványtípussal. Egyikbe általános gyűjtőcímmel
az *alkalmi kiadványokat* soroztam s itt az 1913-beli 31 munkával szemben 47 munka esik a
tavalyi termelés javára. *Testedzési tárgyú kiadvány* 1913-ban 13 jelent meg, tavaly csak 4.
Zeneművekből pedig 1913-ban 295 jelent meg, 1921-ben pedig 354.

Magyar könyvtermelés 1913-ban és 1921-ben irodalmi ágak szerint

Irodalmi ágak	Évi termelés	
	1913	1921
<i>Hittudomány és hitbuzgalom</i>	133	118
<i>Tudomány, irodalom, művészet</i>	826	539
a) filozófia	52	21
b) nyelvészet	27	34
c) természettudomány, matematika	35	41
d) jog, államtud. statisztika, politika	122	71
e) törvénykiadás, törvénytárgyarázat	121	80
f) orvostudomány, egészségügy	67	16
g) földrajz, népismeret	21	7
h) gyakorl. tud. (keresk., ipar, technika)	155	121
i) történet, életrajzok	91	35
j) szónoklat	14	3
k) szociális tudományok	61	39
t) okkult tudományok	1	5
m) encyclopaedia	9	-
n) irodalom	34	51
o) rajz, festészet, szobrászat	16	15

<i>Oktatásügy</i>	294	358
<i>Népművelés</i>	301	122
<i>Szépirodalom</i>	419	665
<i>Ifjúsági irodalom</i>	65	111
<i>Alkalmi irodalom</i>	31	47
<i>Sport</i>	13	4
<i>Zeneművek</i>	295	354
Összesen	2377	2318

Összesítve már most az eddig általánosságban elsoroltakat, megállapíthatjuk, hogy míg 1913-ban a normális békeévben Nagy-Magyarországban összesen 2377 magyar könyv jelent meg, addig 1921-ben a tönkresújtott, éhező Kis-Magyarország 2318 magyar könyvet állított elő. Számra nézve tehát a csökkenés úgyszólván lényegtelen, mindössze 59 könyv, a béketermeléssel szemben 2½ százalékos a csökkenés, ami – tekintetbe véve, hogy területünk kétharmad részét elvesztettük – bizvást morális emelkedésnek is minősíthető.

Nagyobb az eltolódás – ugyancsak az általános eredményt vizsgálva – az *eredeti munkák* és a *fordítások* közötti viszonylatban. 1913-ban a megjelent 2377 könyv közül 2126 volt eredeti és 251 fordítás, tehát mindössze a megjelentek 12 százaléka; 1921-ben pedig a 2318 könyv közül 1913-at írt magyar szerző és 405 volt idegenből fordított, vagyis kb. 20 százalék, a megjelent munkáknak több mint egyötöd része. Nem csalódom, ha a fordítások e nagy szaporulatának okát a kiadói jog küszöbön álló megszorításán kívül abban is keresem, hogy sok derék, jelenleg az elszakított területen élő írótestvérünk nem juthatott szóhoz, de viszont az sem utolsó szempont, hogy nem egy hírhedett tollforgató, aki 1913-ban még ugyancsak hangos volt, most nem talált magának máshol kiadót, legfőljebb – Bécsben, a mi kultúránkra nézve szerencsére nem veszteség.

Hozzá tartozik irodalmi termelésünk általános képéhez, hogy arra is kiterjesszük vizsgálódásunkat, mennyi volt a megjelent munkák között *új* kiadás és mennyi az *ismételt* kiadás. A békeévi termelésben sokkal több az új könyv, mint a múlt éviben, amennyiben 279 ismételt kiadású könyv jelenik csak meg, míg tavaly 491 volt a nem első kiadásban megjelent könyvek száma. Az oroszánrész az ismételt kiadású könyveknél természetesen a tankönyvekre esik.

Mint előbb is említettem, a magyar könyvkiadásnak egyik érdekes különlegessége a magánkönyvkiadás. Míg azonban az 1913. évben a magánkiadók inkább a kultúra önzetlen szolgálatában állottak, addig 1921-ben e téren a kelendőség kérdése, tehát az üzleti szempont az uralkodó. 1913-ban 640 magánkiadvány közül 42 volt a vallásos és 336 a tudományos könyv; 1921-ben pedig vallásos tartalmú magánkiadvány csak 13 jelent meg, tudományos irányú pedig 176. Viszont 1913-ban magánkiadásban 276 szépirodalmi mű és tankönyv jelent meg, 1921-ben pedig 363. Százalékos arányban tehát 1913-ban a magánkiadások 70 százaléka ideális célt szolgált és 30 százalék inkább üzleti szempontot; 1921-ben pedig 40 százalék esik a tudományra és 60 százalék a jövedelmezőséget tekinti. Világos jele ez annak is, hogy a könyvkiadás egyre nehezebbé válik s a kis tőke csak a színvonalon tett eredményekkel tud annak szolgálatába állani.

A magánkiadói kérdéssel kapcsolatos, hogy a hivatásos nagy kiadók számában és munkájában mutatkozó eltolódásról is említést tegyünk. 1913-ban 39 nagyobb (nagyobb alatt értem azokat, amelyek legalább 8 munkát adtak ki évente) könyvkiadóvállalat volt Magyarországon s ezek közül 6 vidéki (2 az elszakított területen), a többi fővárosi, 1921-ben 32 a kiadók

száma és ezek közül csak 3 a vidéki. A régi kiadók közül 19 a tavalyi évben nem adott ki könyveket, viszont 12 új keletkezett.

Úgy a békében, mint tavaly egyformán működésben volt 20 kiadó s ezek közül legnagyobb a *Franklin-Társulat* (egyben Lampel-Wodianer, Méhner érdekeltség) 1913-ban 324 könyvvel, tavaly 271 kiadvánnyal, utána mindjárt a *Szent-István-Társulat* (Szent-István-Társulat könyvkiadóhivatala és könyvkereskedése r.-t., Stephaneum nyomda r.-t., Rózsa Kálmán és neje r.-t.) következik 219-201 kiadvánnyal; sorban utána jön az *Athenaeum* r.-t. 146-188 kiadvánnyal, *Singer és Wolfner* 109-147, *Révai Testvérek irodalmi intézet* r.-t. 74-32; *Grill Károly könyvkiadóvállalata* 58-10; *Patria irodalmi és nyomdai vállalat* 49-22; *Németh József* 46-61; *M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala* 28-11; *Dick Manó* 26-20; *Rozsnyai Károly és fia* 22-16; *Népszava könyvkereskedése* 19-9; *Pallas irodalmi és nyomdai r.-t. könyvkiadóhivatala* 18-7; *Tevan Adolf Békéscsaba* 17-6; *Rózsavölgyi és társa* 15-34; *Hegedüs és Sándor irodalmi és nyomdai r.-t.* Debrecen 14-27; *Légrády Testvérek* 9-82; *Schenk Ferenc* 8-19 kiadvánnyal; – főként bizományosok: *Kókai Lajos* 1913-ban 79, tavaly 75 kiadvánnyal, *Pfeiffer Ferdinánd* 23 és 81 kiadvánnyal.

Látható tehát, hogy ama kiadóvállalatok közül, amelyek békében s tavaly egyaránt folytatták működésüket, a legtöbb az elmúlt évben a békeévnél kevesebbet termelt, csakis a következő kiadók produkciója múlja felül tavaly a béketermelést: *Légrády Testvérek* 73 kiadvánnyal, úgy, hogy 1921-ben a termelés arányában mindjárt a *Singer és Wolfner* cég után következik; az *Athenaeum* 42; *Singer és Wolfner* 38; *Rózsavölgyi és társa* 19; *Németh József* 15; *Hegedüs és Sándor* 13 kiadvánnyal.

A tavalyi évben részint nem adtak ki könyveket, részint megszűntek a következő kiadók, illetve bizományosok: *Kilián Frigyes utóda* (1913-ban 75 kiadvánnyal); *Tisza Testvérek* (53); *ifj. Nagel Ottó* (51); *Ráth Mór* (47); *Rényi Károly* (41); *Benkő Gyula* (36); *Politzer Zsigmond és fia* (33); *Révay Samu Eperjes* (33); *Egyetemi nyomda* (31); *Lepage Lajos Kolozsvár* (25); *Eggenberger-féle könyvkereskedés* (22); *Hornyánszky Viktor* (22); *Toldi Lajos* (22); *Galanthai Gyula* (16); *Kiss Tivadar Pápa* (14); *Csáthy Ferenc Debrecen* (12); *Ranschburg Gusztáv* (12); *Rákosi Jenő Budapesti Hirlap Újságvállalata* (10); *Nyugat könyvkiadóhivatala* (8).

A múlt évben működött új kiadók a termelés nagyságának arányában a következő sorrendben vonulnak fel: *Kultúra könyvkiadó r.-t.* 59, *Ifjúság (azelőtt Dante) könyvkiadó* 43, *Genius kiadóvállalat* 42, *Központi Sajtóvállalat* 42, *Kner Izidor könyvnyomdász Gyoma* 27, *Lantos A. r.-t.* 26, *Világirodalom könyvkiadóvállalat* 26, *Ordo könyvkiadóvállalat* 19, *Pantheon irod. intézet r.-t.* 16, *Szacelláry Pál könyvkiadóvállalata* 14, *Táltos kiadóvállalat* 13, *Fővárosi Lapkiadó r.-t.* 12 kiadvánnyal.

Érdekes még megemlíteni, hogy vallásos kiadványok terén a Szent-István-Társulat vezet 1921-ben 59, 1913-ban 54 kiadvánnyal; tudományos téren 1913-ban a Franklin-Társulat volt az első 68, azután a Szent-István-Társulat 36 és az Akadémia 28, az Athenaeum 20 munkával; tavaly a Szent-István-Társulat 30, a Franklin-Társulat 26, Németh József s a Patria 17, az Athenaeum 16 és az új Pantheon 9 munkával. Szépirodalmi kiadványt 1913-ban legtöbbet a Franklin-Társulat adott ki (77), azután az Athenaeum (57) és Singer-Wolfner (45); 1921-ben legproduktívabb e téren Singer-Wolfner (78), az Athenaeum (76) és a Franklin-Társulat (49) s utánuk már a tisztán az e célra alapított és főntebb felsorolt új kiadók jönnek.

Természetesen igen érdekes volna a munkák megjelenési példányszámát és még érdekesebb a kelendőségi arányszámot megállapítani. Ez azonban minden kiadóvállalat legbensőbb ügye lévén, legföljebb csak saját vállalatom alapján mondhatnék megközelítő véleményt. Mindenesetre azt kell föltennem, hogy 1921-ben számszerint kevesebb könyv jelent meg s kevesebb fogyott is el, mint 1913-ban, amit már maga az a tény is bizonyít, hogy éppen a legnagyobb példányszámú kelendő könyvekben, a népies irodalmi termékekben nagy csökkenés állott

be. Azt is saját tapasztalataimból tudom, hogy szépirodalmi munkákból 1913-ban átlag 5000 példányos kiadásokat rendeztünk, most pedig a 3000 példányos kiadás az átlag. Mindenesetre e téren csökkenéssel kell számolnunk.

Ugyancsak érdekes volna még a *terjedelemre* nézve is összehasonlításokat tenni. A német könyvkereskedelem hivatalos lapja, a *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel* is sürget ilyirányú orientálódást s a határt abban véli megállapítani, hogy a 40 oldalon alóli munkák füzeteknek számíttassanak s csak az ezen felüli terjedelműek könyvnek, – azonban csak az angol jelentés terjeszkedik ki erre a szempontra. Én 1921-re nézve itt is tettem számításokat s azok eredménye, hogy a megjelent 2318 munka közül csak 118 van 40 oldalon alól – tehát 2190 a tulajdonképpeni könyv – amit könyvtermelésünkben szintén jelentős eredménynek tartok, annál is inkább, mert Anglia 11.004 megjelent munka közül 1063-at jelez füzetnek – ott 10 százalék, nálunk csak öt!

Összehasonlításom utolsó pontjaként ki kell terjeszkednem még az árbeli eltolódásokra. Ha a mai valutáris különbséget a drágaság nevével akarjuk illetni, akkor mindenesetre a könyvek ára is lényegesen drágult, de még mindig nem úgy, mint a közszükségleti cikkeké, különösen nem tavaly, 1921-ben. Ennek bizonyítására csakis átlagszámítással élhettem, amennyiben megállapítottam, hogy egy kb. 15 íves könyv átlagára a mű különböző típusa szerint mibe került 1913-ban és mibe kerül ma. Számításaim szerint 1913-ban egy 15 íves tudományos munka bolti ára kb. 7-8 korona volt, tavaly ugyanaz 120-140 korona; szépirodalmi mű 3,50 korona, tavaly 70-100 korona között ingadozott; középiskolai tankönyv 1913-ban átlag 3 korona, tavaly 60-80 korona, népiskolai tankönyv pedig (átlag 10.000 példányos kiadásokban) kb. 1 korona, tavaly kb. 30 korona. A drágulás tehát 20-30-szoros volt, ami eléggé alacsony, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy tavaly már a papír ára a békebeli árak átlag százszorosa volt. Ez maga is bizonyítja, hogy a könyvkiadás nem fényes üzlet s aki a könyv kultúrájával foglalkozik, annak csak a legszerényebb haszon jut osztályrészül.

Még rikítóbb azonban a mai s a békebeli árak között az ellentét, ha az árakat az aranyparitás alapján számítjuk s összevetjük a mi árainkat a győztes államok könyv áraival. Hogy csak az egyik példánál maradjak: a szépirodalmi könyv áránál, melynek békebeli bolti ára 3,50 korona volt s ha azt 1921-ben átlag 80, ma már 120 koronában számítom: még az utóbbi esetben is csak alig 1 aranykoronás értéket nyerek, vagyis pl. egy svájci frankért ezt a 15 íves könyvet játszva megvásárolhatom. Ezzel szemben a francia hasonló nagyságú könyvek ára átlag 7 frank, a mi pénzértékünkben 560 korona, aranyértékben pedig kb. 350 korona. A tudományos könyveknél az eltolódás még nagyobb s akár angol, akár francia nyelven áruk a 10 shillingen vagy 15 frankon alul nem marad, vagyis a mi 150-200 koronánkkal szemben ilyen munkákat 1000 koronán alul megkapni nem lehet. A letagadhatatlan valóság tehát az, hogy a reális, belső érték alapján a mi könyveink mélyen – majdnem kétszáz százalékkal – a békebeli bolti ár alá estek, a győztes államoké pedig átlag száz százalékkal a békebeli bolti ár fölé emelkedtek.

II.

A nemzetközi könyvtermelés ellenőrző szerve, a berni szerzőjogi, szerzővédelmi iroda tavaly decemberben tette közzé hivatalos jelentését a világ 1920. évi könyvtermeléséről. E jelentés adatai alapján állítom be a magyar könyv kultúrszerepét az internacionális könyvtermelésbe. Az összehasonlítás annyiban nem teljes, amennyiben a berni összeállítás az 1920. évi adatokat veszi tekintetbe, én pedig az 1921. éveket, tehát egy évi eltolódás van. Tekintetbe kell azonban venni, hogy Magyarország 1921. évi adatai alig különböznek az 1920. évitől (tavaly 2318 könyvet termeltünk, két év előtt 2004-et, ezekről azonban részletes kimutatás nem készült), nem mellékes szempont továbbá az sem, hogy Magyarországnak egy éve (az 1919.) a kultúrára nézve teljesen elveszett – egész hazai könyvtermelésünkben a tavalyi év bízvást aequivalens lehet a világtermelés 1920. évével.

A berni kimutatás 14 állam kultúrmunkájáról nyújt tájékoztatást, köztük ez idén először Csehszlováciáról is. A kimutatás nagy vonásokban a német bibliográfia ugyanazon alapelvei alapján csoportosítja a könyveket, mint aminőket jelen munka is szem előtt tartott: vallás, tudomány, népoktatás, szépirodalom mindenik nemzetenél külön vannak kimutatva; a többi csoportban vannak kisebb eltolódások.

Mindenekelőtt feltűnő s a magyar jövőendő kultúrprogramra nézve igen megszívlelendő, hogy *majdnem mindenik nemzet könyvkiadó tevékenysége tudományos téren a legnagyobb*. A kis Dánia vezet 2177 tudományos művel (évi össztermelése 58%), azután Amerika (58%), Norvégia (56%), Anglia (55%), Itália (50%), Franciaország (49%), Németország 15.885 munkával (47%), Hollandia (40%), Spanyolország (38%), Csehszlovákia (30%), Magyarország (26%).

Vallásos munkák terén szintén nem az első helyre kerültünk. Itt Hollandia vezet 397 munkával (évi könyvtermelésének 10%-a), utána Amerika, Németország, Dánia jönnek 8-8%-kal, Norvégia, Franciaország 7-7%-kal, Anglia 6%-kal, Spanyolország 5%-kal, Magyarország és Itália 4-4%-kal s végül Csehszlovákia 2,5%-kal.

A *népművelés* terén eléggé elől vagyunk ugyan, azonban az adatok itt legkevésbé megbízhatóak. A legtöbb állam kimutatása a népművelési adatokat egy csoportba sorozza a szociológiával, mások az erdészettel, sőt vannak, kik ily adatok szerint egyáltalán nem sorolnak fel semmit (Spanyolország, Dánia, Norvégia, Portugália.) A megközelítő adatok alapján Hollandia vezet az össztermelés 9%-ával, második helyen jön Magyarország s Olaszország 6-6%-kal, Amerika 4%-kal, Németország, Svájc és Csehszlovákia 3-3%-kal s végül Franciaország 2%-kal.

Szépirodalmi téren természetesen majdnem a vezető szerep a mienk. Első helyen ugyan Spanyolország jön 732 könyvvel, az össztermelés 50%-ával; utána Magyarország 655 munkával, össztermelése 33%-ával; majd Csehszlovákia 32%-kal, Norvégia 30%-kal, Svájc 25%-kal, Dánia 28%-kal, Anglia 24%-kal, Amerika 21%-kal, Németország 20%-kal, Hollandia 18%-kal, Franciaország 16%-kal s végül e téren legkevesebbet termel Olaszország, hol 770 munka, az összkiadásnak mindössze 13%-a a szépirodalmi termelés.

Ifjúsági iratok kiadásában legbökezűbb Hollandia, hol az évi termelés 9%-a ifjúsági könyv, utána Anglia s Norvégia jön 7%-kal, *harmadik helyen van Magyarország* 6%-kal, Amerika, Svájc és Csehszlovákia 5-5%-kal s végül Németország évi termelése 4%-ával.

Legutoljára hagytam ama kiadványtípust, melyben vezetünk s mely tulajdonképpen joggal emelheti nemzeti önérzetünket. Az *oktatásügyi* kérdéssel kapcsolatos kiadványok termelésében *az első hely a miénk*. Magyarország 358 ily irányú kiadványa évi termelésének 16%-át teszi; utána Olaszország jó 794 munkával, az évi termelés 13%-ával, majd Franciaország 12%-kal, Németország 10%-kal, Dánia és Hollandia 8%-kal, Svájc 6%-kal, Amerika 3%-kal, végül Anglia, Norvégia és Csehszlovákia kb. 2%-kal.

Világkönyvtermelés

Ország	Összes munkák		Vallásirod.	Népművelés	Szépirod.	Tudományos irod.	Oktatástügy	Ifjúsági irod.	Vegyes kiadványok
	1913	1921							
1. Magyarország	2.377	2.318	118	122	665	539	358	111	405
2. Anglia	12.379	11.004	697	291	2.664	5.677	253	770	652
3. Amerika	12.230	8.422	655	339	1.712	4.789	234	499	194
4. Belgium	558	296	-	-	-	-	-	-	-
5. Csehszlovákia	-	4.149	108	135	1.280	1.205	108	203	1.110
6. Dánia	3.635	3.756	361	-	900	2.177	246	-	72
7. Franciaország	10.758	5.942	422	112	952	3.110	709	-	637
8. Hollandia	3.831	3.940	397	364	706	1.690	324	357	102
9. Németország	35.078	32.345	2.302	989	6.647	15.885	3.194	1.451	1.877
10. Norvégia	-	949	66	-	278	512	14	65	14
11. Olaszország	10.034	5.956	231	380	770	3.034	794	-	747
12. Portugália	-	617	-	-	-	-	-	-	-
13. Svájc	-	1.456	82	38	339	767	97	66	67
14. Spanyolország	2.463	1.577	72	-	732	640			133

Az évi össztermelés tekintetében mindenekelőtt összehasonlító adatokat kerestem azon államoknál, amelyek kimutatásában az 1913-as évre vonatkozó adatokat is találtam. Így a berni kimutatás szerint *a békeévnél nagyobb könyvtermelése* csak két államnak volt: Dániának, hol 5%-kal s Hollandiának, hol 3%-kal múlta felül az idei produkció a békeévé. *Legkisebb a visszaesés a kis Magyarországon, mindössze 2½%;* azután a másik háborút veszített államban: Németországban, hol a visszaesés 8%-os. A győztes államok már sokkal rosszabbul állanak: Anglia 9%-kal produkált kevesebbet, mint békében; Olaszország és Spanyolország 40%-kal, Amerika 49%-kal, Belgium 50%-kal s végül Franciaország 60%-kal.

Ha az össztermelésben csak a számadatokat tekintjük, első helyen természetesen *Németország* áll 32.345 könyvvel s a nagy számok mellett maradvány – egyben 4287 kiadvány. Utána *Anglia* következik 11.004 kiadvánnyal, *Amerika* 8422, *Olaszország* 5956, *Franciaország* 5942, *Csehszlovákia* 4149, *Hollandia* 3940, *Dánia* 3756, *Magyarország* 2318, *Spanyolország* 1577, *Svájc* 1456, *Norvégia* 949, *Portugália* 617 s *Belgium* 296 könyvvel. Ezeken kívül (illetve Magyarország mellőzésével, melyről szintén nem vett eddig tudomást a berni központi szervezet) még csak *Oroszország* van számon tartva, melynek 1920-ban s 1921-ben szovjet termelése 369 könyvre tehető, az orosz nyelvű, Németországban megjelent könyvek pedig 742-re. A világtermelésben tehát a számszerű megjelenés alapján mi a kilencedik helyen vagyunk s utánunk még hat ország következik.

Ha azonban a könyvtermelést az ország lakosságához arányítjuk – s ez tulajdonképpen a könyvtermelés igazi kultúrfokmérője – úgy első helyen *Dánia* áll, hol 850 lélekszámmal esik egy könyv. Második helyen *Hollandia* 1500 lélekszámmal, harmadik helyen *Németország* 2200 lélekszámmal, negyedik helyen *Svájc* 2400 lélekszámmal, ötödik helyen *Norvégia* 2600 lélekszámmal, *hatodik helyen Magyarország* 3800 lélekszámmal, hetedik *Csehszlovákia* 3900, nyolcadik *Anglia* 4400, kilencedik *Olaszország* 6000, tizedik *Franciaország* 6500, tizenegyedik *Portugália* 9000, tizenkettedik *Amerika* 11.500, tizenharmadik *Spanyolország* 12.000 s tizennegyedik helyen *Belgium*, hol 22.000 lélekszámmal jut egy-egy könyv. Ez adatok csak az 1921. évre vonatkoznak. Az 1913. évi adatok alapján mi e sorrendben hátrább kerülnénk, amennyiben a nagyobb államok – mint említettem – az időben lényegesen többet produkáltak, de e tény viszont a jelen kultúrszínvonalára annál jelentősebb. Az igazi kultúrállamoknak ugyanis a fentiekből is megállapítható az a jellegzetes törekvése, hogy mennél kisebb, annál intenzívebben műveli a kultúrát. Mi ebben a tekintetben ott állunk Dánia, Hollandia, Svájc stb. mellett s határaink megnyomorítása csak megedzette kultúrtörekvéseinket.

És ez legyen az a vigasztaló gondolat, amit e tájékoztató előadásom magamban is megérlelt s amit szeretnék a kultúra terén küzdő munkatársaimnak minél mélyebben lelkébe vésni. Ha látjuk is egyrészt, hogy vannak még a mi kultúrtörekvéseinkben fogyatékoságok, ha a komolyabb irányok helyett bizonyos felszíneskedéssel szívesebben fordulunk a kultúra csillogóbb területei felé, mégis, ami fő: *helyt állunk!* A kultúra nagy munkájában nem utolsóként kullogunk s azt a nagy szellemi fegyvert, amit a kultúra biztosít számunkra, nem verhetne ki kezünkől a győztesek kegyetlen békéje. S ha ama másik fegyver még pihenhet is egyelőre, *ezt a fegyvert* berozsdásodni nem engedjük!